

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ที่มาและความสำคัญ

ชื่อบุคคลเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปกครองและบริหารของรัฐสมัยใหม่ เพราะมีหน้าที่ในการบ่งชี้ (identify) บุคคลให้เกิดลักษณะจำเพาะหรือต่อตัวปัจเจกชน นำทางให้รัฐสามารถจัดการกับพลเมืองแต่ละชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม แบบธรรมเนียมการใช้นามบุคคลเป็นสิ่งที่มีความมาก่อนแล้ว ด้วยความจำเป็นตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องติดต่อสื่อสารระหว่างกัน จึงต้องมีชื่อตัวเองไว้ใช้เรียกขานหรือให้อ้างถึง แต่รัฐสมัยใหม่ไม่อาจปล่อยให้ระบบนามบุคคลเป็นไปโดยเสรี เพราะชื่อบุคคลที่เกิดขึ้นย่อมต่างกันไปตามธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่มคน ไม่มีระบบระเบียบใด ๆ ไม่สอดคล้องกับรัฐสมัยใหม่ที่เน้นอำนาจควบคุมจากรัฐบาลส่วนกลาง ระบบนามบุคคลจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญ ในช่วงเวลาไล่เรี่ยกับกำเนิดรูปแบบรัฐสมัยใหม่ที่เรียกว่า รัฐประชาชาติ โดยเฉพาะนามสกุลในลักษณะ ชื่อท้าย (last name) หรือ ชื่อตระกูล (family name) ตามธรรมเนียมของคณูโรป ซึ่งอาจเห็นได้ชัดในคนอังกฤษและคนฝรั่งเศส ได้ถูก “นำเข้า” มาใช้งานในประเทศสยามหรือไทย โดยเชื่อว่ามาจากเจตจำนงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามองค์แรกที่ใช้ชีวิตในประเทศอังกฤษเป็นเวลายาวนานเกือบ 10 ปี ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ.2456 ให้คนไทยทุกคนต้องใช้นามสกุล จนคนรุ่นหลังยกย่องสรรเสริญว่า พระองค์ริเริ่มให้เกิดประเพณีขนานนามสกุลอันเป็นประโยชน์ต่อการบริหารบ้านเมือง จนเกิดบัญญัติวิธีจดทะเบียนคนเกิด คนตาย และการสมรส เป็นหลักฐานสำคัญประจำตัวบุคคล อันจำเป็นต้องระบุชื่อและนามสกุลไว้ให้ชัดเจน<sup>1</sup>

หากนามสกุลมีความสำคัญต่อรัฐบาลสยามจนถึงกับต้องตราเป็นพระราชบัญญัติ ตั้งแต่ต้นรัชกาลแล้ว ยังพบว่าในรัชกาลที่ 6 ยังเกิดกฎหมายสำคัญอีกหลายฉบับ โดยเฉพาะทางด้านสาธารณสุข ได้แก่ พระราชบัญญัติระบับโรคระบาด พ.ศ.2456, พระราชบัญญัติจัดการ

---

<sup>1</sup> นางเยาว์ กาญจนจारी, “นามสกุล,” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยการพิมพ์, 2524), น.150.

ปลุกผีป้องกันไข้ทรพิษ พ.ศ.2456, พระราชบัญญัติรักษาคลองประปา พ.ศ.2456, พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 และพระราชบัญญัติแก้ไขการจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง พ.ศ. 2458 บังคับใช้ในระยะเวลาใกล้ ๆ กันในตั้งแต่ต้นแผ่นดินพระมงกุฎเกล้าฯ

กฎหมายสองฉบับแรกเกี่ยวกับการควบคุมโรคติดต่อ พระราชบัญญัติระงับโรคระบาด พ.ศ.2456 มีจุดประสงค์ป้องกันโรคระบาดร้ายแรงคือ กาฬโรค, อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ โดยมอบอำนาจให้สมุหเทศาภิบาลมีอำนาจในการบังคับประชาชนในเขตที่เกิดโรคระบาด ร่วมมือป้องกันโรคระบาด เช่น ให้ทำความสะอาด, รั้ว และทำลายบ้านเรือนและสิ่งของที่เป็นบ่อเกิดของโรค ให้ประชาชนช่วยกันกำจัดสัตว์ที่เป็นพาหะของโรคตลอดจนให้มีการตั้งด่านตรวจโรคขึ้น โดยผู้ฝ่าฝืนมีโทษขั้นปรับหรือจำคุกไม่เกินสามเดือน<sup>2</sup> และพระราชบัญญัติจัดการปลุกผีป้องกันไข้ทรพิษ พ.ศ.2456 บังคับให้ประชาชนในมณฑลกรุงเทพฯทุกคนซึ่งสังกัดกระทรวงนครบาลต้องปลุกผี แต่ประชาชนตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งสังกัดกระทรวงมหาดไทยให้เป็นผู้ตัดสินใจปลุกผีเอง<sup>3</sup>

ส่วนกฎหมายที่เหลือเกี่ยวกับสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม พระราชบัญญัติรักษาคลองประปา พ.ศ.2456 มีข้อห้ามไม่ให้เทสิ่งของลงไปในคลอง ห้ามซักหรือล้างในคลอง ห้ามนำสัตว์ลงไปอาบน้ำ และให้รั้วถอนส้วมริมคลองให้เสร็จสิ้นใน 15 วัน<sup>4</sup> พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 ให้แพทย์ประจำตำบลแนะนำกำนันผู้ใหญ่บ้านสั่งให้ราษฎรป้องกันโรค เช่น ทำความสะอาด เป็นต้น และให้กรมการอำเภอคอยตรวจตราคนในท้องที่ของตน อย่าปล่อยให้เกิดความสกปรกทั้งในบ้านเรือนและสถานที่สาธารณะ อันจะทำให้เกิดโรคระบาดได้<sup>5</sup> และพระราชบัญญัติแก้ไขการจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง พ.ศ.2458 เพื่อขยายการดูแลด้านอนามัย

<sup>2</sup> พระบำราศนราดูร, การรักษาความสะอาดของบ้านเมืองวิวัฒนาการของการสุขาภิบาลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน, (พระนคร: โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2505), น.27. อ้างถึงใน สุกิจ ด้านยุทธศิลป์, “การสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), น.107-108.

<sup>3</sup> สุกิจ ด้านยุทธศิลป์, “การสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), น.108.

<sup>4</sup> พระบำราศนราดูร, เรื่องเดียวกัน, น.27.

<sup>5</sup> เรื่องเดียวกัน, น.28.

ครอบครัวคนที่ยู่ห่างไกลจากชุมชน ได้มอบอำนาจให้คณะกรรมการสุขภาพตำบลดำเนินการในการป้องกันโรค จดทะเบียนคนเกิด-คนตาย บังคับให้ประชาชนทำความสะอาดบ้านเรือน กำจัดแหล่งเชื้อโรค ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะต้องถูกจับกุมถึงขั้นถูกปรับ<sup>6</sup>

มาตรการทางกฎหมายที่ประกาศไล่เรียงในเวลาใกล้เคียงกันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสองฉบับแรกที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของคนโดยตรง “ถือว่าเป็นครั้งแรกที่เริ่มมีการบังคับให้ประชาชนปฏิบัติเพื่อป้องกันโรค ซึ่งในสมัยก่อนกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ไม่มี”<sup>7</sup> หากพิจารณาปีที่บังคับใช้เฉพาะในปี 2456 ทางกรมการปกครองใช้กฎหมายด้านอนามัยพร้อมกันถึงสามฉบับ (พระราชบัญญัติระงับโรคระบาด พ.ศ.2456 พระราชบัญญัติจัดการปลูกฝ้ายป้องกันไข้ทรพิษ พ.ศ.2456 และพระราชบัญญัติรักษาคลองประปา พ.ศ.2456) เป็นปีเดียวกันกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล รวมทั้งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456 ซึ่งสองฉบับนี้ประกาศใช้ในวันเดียวกัน 22 มีนาคม พ.ศ.2456

ความใส่ใจที่รัฐเริ่มมีต่อปัจเจกบุคคลอาจเข้าใจชัดขึ้น หากถอยห่างจากมิติทางกฎหมายมาพิจารณาบริบทของสถานการณ์การเมืองการปกครองช่วงก่อนหน้าเล็กน้อย จะเห็นได้ว่าการใช้นามสกุลของคนไทยเกิดขึ้นในช่วงเวลาปฏิรูปปรับเปลี่ยนระบบบริหารรัฐ ที่รัฐเริ่มใส่ใจจัดการไพร่พลในฐานะประชากร ที่เป็นปัจจัยการผลิตความมั่งคั่งให้กับรัฐกว่าแต่ก่อน โดยอาศัยเครื่องมือมากมายเข้าแทรกแซงชีวิตประจำวันของคนเป็นลำดับ นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 6 ได้แก่ ปีพ.ศ. 2447 สืบราชดำริในครุฑครั้งแรก , ปีพ.ศ. 2448 เริ่มระบบเกณฑ์ทหาร, ปีพ.ศ. 2452 เริ่มจดทะเบียนคนเกิดคนตาย และในปีพ.ศ. 2456 ให้พลเมืองจดทะเบียนสัญชาติ รวมทั้งให้เริ่มใช้นามสกุลไปพร้อมกัน อาจกล่าวได้ว่าแผ่นดินพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นยุคเริ่มกลไกอำนาจจัดการและควบคุมประชากรที่ลึกลับกว่ากลไกราชการแผ่นดินที่เพิ่งสถาปนาไว้ในรัชกาลก่อน แม้ว่าในรัชกาลที่ 5 จะเป็นยุคแห่งการปฏิรูปที่ยาวนานตลอดคาบเวลาครองราชย์ เกิดเหตุการณ์สำคัญมากมายในด้านการพัฒนาเพื่อนำไปสู่รัฐอันทันสมัยให้เท่าทันชาติมหาอำนาจ แต่กลับละเลยสาระว่าด้วยความเป็นพลเมืองและครอบครัว จนกระทั่งกลายมาเป็นนโยบายสำคัญในการปกครองบ้านเมืองของพระมงกุฎเกล้าฯ ที่ค่อย ๆ พัฒนาและปรับแต่งจนกลายเป็นส่วนหนึ่ง

<sup>6</sup> สุกิจ ด่านยุทธศิลป์, “การสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468),” น.110-111.

<sup>7</sup> เรื่องเดียวกัน, น.108.

ของความหมายว่าด้วยความจงรักภักดีต่อกษัตริย์สยาม<sup>8</sup> ซึ่งก็คือส่วนหนึ่งของความเป็นชาตินิยม  
นั่นเอง

แม้จะเข้าใจกันว่า นามสกุลเป็นเครื่องหมายบอกความเป็นคนร่วมสายเลือด หรือแทน  
ความเป็นเครือญาติของมนุษย์ แต่หากมองย้อนไปยังกำเนิดเริ่มแรกแล้ว จะตระหนักได้ว่าสิ่ง  
เสมือน “ธรรมชาติ” สิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางการเมืองสำหรับบริหารจัดการรัฐในประเทศ  
ภาคพื้นทวีปยุโรปซึ่งเริ่มต้นระบบชื่อในลักษณะ “นามสกุล” มาก่อนสยาม จนล่วงเข้าศตวรรษที่  
14 แล้ว คนส่วนใหญ่ก็ยังไม่ได้ใช้นามสกุลที่เป็นนามถาวร สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่น  
ต่อไป คงมีเฉพาะนามบุคคลก็พอเพียงพอการใช้งานแล้ว แต่รัฐมีส่วนยุ่งเกี่ยว ชี้นำ หรือกำกับให้  
คนได้ปกครองของตนเองต้องใช้ระบบนามชนิดนี้ไม่ทางหนึ่งทางใด ตามระดับความเข้มข้นที่  
ต่างกันไปในแต่ละสังคม เพราะว่าชื่อบุคคลนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่จะให้การปกครอง “ง่าย” ขึ้น ลด  
ความไม่แน่นอนในการบ่งชี้ตัวบุคคลที่เกิดจากการเรียกขานที่เปลี่ยนไปตามบริบทแวดล้อม  
เช่น บางคนในสถานการณ์หนึ่งอาจถูกเรียกว่า นายแดงลูกนายจันทร์ แต่ที่ทำงานอาจถูกเรียกว่า  
นายแดงเสมียน เป็นต้น ให้กลายเป็นระบบที่เที่ยงตรงและแน่นอนเพียงหนึ่งเดียว ที่รัฐสามารถใช้  
ยืนยันว่าเป็นคน ๆ เดียวกันอย่างชัดเจน ซึ่งก็คือการทำให้อำนาจรัฐสามารถเข้าถึงตัวปัจเจกบุคคล  
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มิต้องขึ้นกับบริบทของแต่ละคน เช่น เป็นลูกใคร หรือ ทำงานในหน้าที่อะไร  
 ฯลฯ เมื่อความกำกวมในการระบุตัวคนหายไป รัฐจึงจะเริ่มต้นใช้อำนาจกระทำต่อตัวพลเมืองได้  
โดยง่าย ไม่ว่าจะเรียกเก็บภาษี เกณฑ์แรงงาน หรือควบคุมติดตามตัวบุคคล

ดังนั้น ในสมัยหนึ่งหลายประเทศในทวีปยุโรปถึงได้บังคับให้ชาววิวในปกครองของตน  
ต้องใช้นามสกุลถาวร<sup>9</sup> เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของรัฐสอดส่องดูแลคนพวกนี้ได้ง่ายยิ่งขึ้น หรือในประเทศ  
สหรัฐฯ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของคนอพยพหลากหลายเชื้อชาติ ถ้าคนใดยังไม่มีนามสกุลก็ต้องเริ่มใช้  
ในทันที

---

<sup>8</sup> Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam,” (Ph.d. Dissertation, Cornell University, 1999), p.260.

<sup>9</sup> James C. Scott, John Tehranian and Jeremy Mathias, “The Production of Legal Identities Proper to State: The Case of the Permanent Family Surname,” *Comparative Studies in Society and History*, 44 (January 2002): 16.

หากต้องการขออนุญาตอยู่อาศัยในประเทศแห่งนี้ต่อไป<sup>10</sup> ขณะเดียวกันระบบนามชนิดนี้ยังได้แพร่หลายไปทั่วทุกทวีปตามอิทธิพลของประเทศเจ้าอาณานิคมซึ่งอยู่แถบตะวันตกของยุโรปนั่นเอง จนระบบชื่อสกุลชนิดนี้ถูกขนานนามว่า Western order (ขณะที่ระบบแซ่ของจีนมักถูกเรียกให้ตรงข้ามกันว่า Eastern order)

ดังกล่าวแล้วว่า นามสกุลแม้จะกระทำตัวบุคคลในฐานะปัจเจก แต่ก็ยังมีมิติเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ว่าด้วยการสืบสายโลหิต จึงทำให้นามสกุลเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่อง “ครอบครัว” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้อีกด้วย พระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ ได้กำหนดตำแหน่ง “หัวหน้าครอบครัว” อย่างเป็นทางการไว้ให้ผู้ชายในครอบครัว ตามมาตรา 10 “หัวหน้าครอบครัวนี้ ท่านประสงค์ว่าบุรพบุรุษคนหนึ่งซึ่งยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้ใหญ่อายุสูงในครอบครัวนั้นเอง” และได้มอบหมายว่า จะต้องเป็นผู้เลือกชื่อสกุลเพื่อจดทะเบียน ณ ที่ว่าการอำเภอท้องที่ และยังสามารถกำหนดวิธีใช้งานไว้ในมาตรา 17 “ชื่อสกุลอันหัวหน้าครอบครัวได้เลือกแล้วนั้น ท่านให้ใช้เป็นชื่อสกุลของบุตรและธิดาด้วย ของหลานเหลนและผู้ซึ่งสืบสายโลหิต แต่ฝ่ายบุตรชายหลานชายนั้น ๆ ต่อเป็นลำดับลงไปด้วย” แสดงให้เห็นว่ากฎหมายมุ่งเน้นความสำคัญของเพศชายในฐานะ “หัวหน้าครอบครัว” เป็นพิเศษ นับแต่เป็นผู้เลือกสรรและจดทะเบียนนามสกุล อีกทั้งยังให้สืบทอดผ่านทางลูกหลานเพศชายเท่านั้น ทั้งที่เครือญาติที่สัมพันธ์กับชีวิตคนนับแต่เกิด จะเป็นญาติฝ่ายแม่เสียเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่แปลกที่คนไทยมักเรียกผู้หญิงแก่ว่า “ยาย” และคนแปลกหน้าว่า “น้ำ” ตีตปากอยู่เสมอ เพราะคำว่าคำทั้งสองคือคำเรียกญาติฝ่ายแม่นั่นเอง

ความพยายามสร้างนามสกุลในลักษณะของกลไกของความสัมพันธ์ของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร้อยโยงเครือญาติฝ่ายชายผ่านการสืบทอดนามสกุล ถือเป็นส่วนสำคัญในนโยบายสร้างชาติหรือสร้างสำนึกว่าด้วยชาตินิยม ที่อาจเป็นเส้นขีดแบ่งให้การบริหารราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 6 แตกต่างอย่างมีนัยยะสำคัญจากสมัยรัชกาลก่อนหน้า สัมพันธภาพระหว่างคนร่วมสายเลือดหรือวงศ์ตระกูลเดียวกัน เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เนื่องด้วยคุณลักษณะตาม “ธรรมชาติ” ของปวงชนทั่วไป ที่ย่อมรักใคร่ผูกพันต่อญาติร่วมบรรพชนเดียวกัน ตามสำนวน “เลือดย่อมข้นกว่าน้ำ” แต่สำนึกดังกล่าวกลับถูกผู้ปกครองสยามฉวยใช้และขยายความให้มีความหมายยิ่งกว่าอารมณ์ตามธรรมชาติ ยกกระตือรือร้นวงศ์สกุลของแต่ละบุคคลให้สามารถเทียบเคียง

<sup>10</sup> James C. Scott, *Seeing Like a State*, (New Haven and London: Yale University Press, 1998), p.71.

หรือเป็นส่วนประกอบสำคัญของความเป็นชาติ ทั้งที่ประชาชนทั้งมวลรวมถึงกษัตริย์ไม่มีทางจะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเดียว หรือร่วมสายเลือดกันได้เลย

...ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐบาลสยาม... ข้าพเจ้าเป็นกุลเชษฐีแห่งสกุลใหญ่อันหนึ่งกล่าวคือชาติไทย ความผาสุกและความเจริญของชาติจึงเป็นข้อคำนึงอันใหญ่ของข้าพเจ้า ส่วนท่านทั้งหลายก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทยจึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งสกุลของข้าพเจ้าอยู่แล้ว แต่นอกจากนั้นท่านยังเป็นราชสกุลหรือสกุลอำมาตย์ในบ้านเมือง ซึ่งเป็นเหมือนหนึ่งสกุลย่อยขึ้นอยู่ในสกุลใหญ่อัน ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นหัวหน้าโดยตรงอีกชั้นหนึ่ง...<sup>11</sup>

อาจกล่าวได้ว่า อุปมาว่าชาติคล้ายกับครอบครัวเป็นที่นิยมในรัฐสมัยใหม่หลายประเทศ<sup>12</sup> มิใช่เฉพาะไทยเท่านั้น และเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลตลอดคริสต์ศตวรรษที่ผ่านมา เพราะช่วยทำให้รัฐในฐานะชุมชนในจินตนาการ ลด “ดีกรี” ความเป็นจินตนาการลง<sup>13</sup> ด้วยการแปรสภาวะนามธรรมและไร้ตัวตนที่จะจับต้อง ให้เป็นรูปธรรมและใกล้ชิดกับประสบการณ์ของมนุษย์ เริ่มต้นจากความผูกพันระหว่างพี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน จนกลายเป็นนิยามว่า “สกุล” ของผู้ปกครองรัฐไทยก็คือชาติไทย มีหัวหน้าผู้ปกครองสกุลคือกษัตริย์นั่นเอง และแน่นอนว่าผู้ปกครองรัฐย่อมเป็นกษัตริย์เพศชาย ถือได้ว่านามสกุลช่วยโอนถ่ายและลด

<sup>11</sup> “พระราชดำริชตบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท” ใน วาทะพระมงกุฎ, (พระนคร: สำนักพิมพ์ธรรมเสวี, 2506), น.183, อ้างถึงใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น.202.

<sup>12</sup> Thanés Wongyannava, “Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional love,” Paper present at international symposium on “Imagined Communities: Ethnographic Approach in South East Asia,” (national Museum of Ethnology, Osaka, Japan, November 17-18, 2003), p.5. (Mimeographed.)

<sup>13</sup> Ibid.

ส่วนอำนาจนำระดับรัฐซึ่งอยู่ในกำมือชาย ให้มาสู่พื้นที่ในครัวเรือนเพื่อสถาปนาให้เพศชายมีอำนาจนำในฐานะ หัวหน้าครอบครัว

กระนั้นก็ตาม นามสกุลของคนไทยยังมีแบบฉบับพิเศษตรงที่ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบคิดแต่ง เพื่อนำไปจดทะเบียน แต่พระมงกุฎเกล้าฯ ในฐานะผู้บุกเบิกและให้ “กำเนิดนามสกุล” ได้ใช้ความสามารถทางด้านภาษาของตน ชนานนามสกุลเพื่อพระราชทานแก่คนทั่วไป ไม่ว่าเชื้อพระวงศ์ ข้าราชการ ตลอดจนสามัญชนทั่วไป ตามที่กราบบังคมทูลขอรับพระราชทานโดยสมัครใจ งานพระราชทานนามสกุลจึงเป็นภารกิจหลักหนึ่งประจำรัชสมัย นับแต่พระราชทานครั้งแรก 30 พฤษภาคม พ.ศ.2456 จนครั้งสุดท้าย 1 สิงหาคม พ.ศ.2468 (ปีสุดท้ายของรัชกาล) รวมทั้งสิ้น 6,437 ชื่อสกุล ในเวลา 12 ปี เกือบซ้อนทับพอดีกับช่วงเวลาครองราชย์ 15 ปี ความใส่พระทัยใกล้ชิดในกิจการจดทะเบียนนามสกุลยืนยันได้จากหนังสือของเสนาบดีกระทรวงนครบาล ถึงราชเลขาธิการในพระองค์ (7 พฤษภาคม พ.ศ.2457) แจ้งว่าจะถวายรายงานเป็นประจำวัน

ด้วยข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาถึงเรื่องจะส่งบาญชีรายวันที่มีผู้ขอมาจดทะเบียนพื่อนามสกุลมาทูลเกล้าฯ ถวายทุกวันไป โดยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์๒ ประการ ประการ๑ เพราะเป็นการใหม่จะได้คอยรับพระราชกระแสร์แนะนำเพื่อมิให้เจ้าพนักงานรับจดในทางที่ไม่ควร อีกประการ๑ ในเวลานี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานนามสกุลอยู่เสมออาจซ้ำกันกับราษฎรที่มาขอจดทางเจ้าพนักงานได้อยู่เหมือนกัน แต่รายงานประจำวันนี้จะส่งผ่านตรงมาในนามของเจ้าคุณเสมอทุกวันไป จึงขอบอกมาให้ทราบไว้<sup>14</sup>

การถวายรายงานเรื่องนี้ได้ดำเนินอย่างต่อเนื่อง เพราะพบว่าในอีกหลายปีต่อมา ราชเลขาธิการในพระองค์ได้ทำหนังสือถึงเสนาบดีกระทรวงนครบาล (27 พฤษภาคม พ.ศ.2465) ว่า

---

<sup>14</sup> หจข. ร.6 น.47/3 เรียงพระราชปฏิบัติเรื่องนามสกุล (29 เมษายน 2456 – 16 พฤษภาคม 2457)

...

อนึ่ง สำเนานามสกุลที่กระทรวงนครบาลจะส่งไปทูลเกล้าฯ ถวายต่อไปอีกนั้น ถ้าไม่ทรงทักท้วงประการใดแล้วก็จะไม่เรียนมาให้ทราบ ถ้านามใดทรงทักท้วง แล้วจะได้เรียนมาให้แก้ต่อไป<sup>15</sup>

แม้งานเรื่องนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของกิจการราชการ มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบตามกฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ อยู่แล้ว แต่เห็นชัดว่าเป็นภารกิจที่พระองค์ใกล้ชิดกับยิ่งนักทำให้เจ้าหน้าที่สนองตอบด้วยการ “ส่งผ่านตรง” นามสกุลที่คนทั่วไปจดทะเบียนมาให้ทอดพระเนตร จนสร้างเป็นหลักขนานนามสกุลตาม “พระราชนิยม” ต่อไป

สรุปได้ว่า นามสกุลของคนไทยได้ถือกำเนิดแล้วเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตบุคคลอย่างมีนัยยะสำคัญ ในฐานะที่เป็นกลไกหนึ่งของการประกอบสร้างความเป็นชาติ ทั้งในด้านการสร้างสำนึกแห่งชาตินิยมให้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการขับเคลื่อนความเป็นชายจนกลายเป็นสิ่งที่คนทั่วไปเคยชิน ในการศึกษาครั้งนี้จะได้ทำการย้อนรอยค้นหา เพื่อเปิดให้เห็นการกระทำเชิงอำนาจมีแฝงมาพร้อมกับระบบอัตลักษณ์ชั้นนี้ ที่ชนชั้นนำผลิตสร้างด้วยเงื่อนไขในขณะนั้น

#### วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษานามสกุลในฐานะเครื่องมือทางอำนาจของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทที่ใช้จัดการต่อปัจเจกบุคคลและครอบครัวเครือญาติ เพื่อปลูกฝังสำนึกชาตินิยมและอัตลักษณ์ความเป็นชาย

#### ทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาว่าด้วยนามสกุลของคนไทยได้มีผู้สนใจศึกษาไว้พอสมควร หาใช่เป็นของใหม่แต่ประการใด ผู้ศึกษาขอจำแนกงานที่น่าสนใจเหล่านี้เป็นสองกลุ่มกว้าง ๆ ได้แก่ กลุ่มว่าด้วยภาษาและวัฒนธรรม และกลุ่มว่าด้วยกฎหมายและสิทธิสตรี

<sup>15</sup> หจข. ๑.6 น.47.3.4/72 นายเชื้อ อำเภอนางเลิ้ง ขอจดนามสกุลว่า “ศักดิ์เสวี” ซึ่งไม่รู้ว่าอาศัยอะไร (27 พฤศจิกายน 2465)

### กลุ่มว่าด้วยภาษาและวัฒนธรรม

ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาค้นคว้าในฐานะส่วนหนึ่งของระบบภาษา โดยใช้ “คำ” เป็นหน่วยของการวิเคราะห์ เพราะเชื่อว่าคำศัพท์นั้นมีความหมายภายในระบบวัฒนธรรมของภาษานั้น ๆ ได้แก่งานของ วนิดา เจริญสุข<sup>16</sup> อภรณ์ คุประเสริฐวงศ์<sup>17</sup> ปานทิพย์ มหาไตรภพ<sup>18</sup> และชาติบุษย์ นีละรัตตานนท์<sup>19</sup> ซึ่งล้วนแล้วแต่มีสมมติฐานป้องกันว่า นามสกุลสามารถถ่ายทอดให้เห็นค่านิยม ระบบความคิดความเชื่อ และทัศนคติของผู้ใช้นามสกุล ที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม โดย วนิดา ศึกษา นามสกุลคนไทยเชื้อสายจีน, อภรณ์ ศึกษา นามสกุลคนไทยมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ ตำบลท่าอิฐ อำเภอบางบาล จังหวัดนนทบุรี, ปานทิพย์ ศึกษา นามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และชาติบุษย์ ศึกษา ชื่อสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระสังฆราชฯ

สรุปพบว่า นามสกุลบ่งบอกคติความเชื่อของผู้เป็นเจ้าของ แปรผันไปตามลักษณะชาติพันธุ์และตามยุคสมัย กรณีนามสกุลคนไทยเชื้อสายจีนพบหน่วยคำที่ใช้ประกอบเป็นชื่อสกุลมีความหมายต่างกันถึง 34 ความหมาย แต่สามความหมายที่พบมากที่สุด คือ ความเป็นเลิศ, ความมั่งคั่งร่ำรวย และความเจริญรุ่งเรือง กรณีคนไทยมุสลิมเชื้อสายมาเลย์นิยมใช้คำที่หมายถึง คือ เครือญาติ, ความสงบสุข และศาสนา หรือผู้เกี่ยวข้องทางศาสนา เพื่อบ่งบอกว่าหากกระทำความผิดพระเจ้าโปรดปรานและปฏิบัติตนตามหลักศาสนาแล้ว ผู้นั้นย่อมประสบความสำเร็จและครอบครัว

---

<sup>16</sup> วนิดา เจริญสุข, “นามสกุลคนไทยเชื้อสายจีน: การวิเคราะห์ทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

<sup>17</sup> อภรณ์ คุประเสริฐวงศ์, “นามสกุลไทยมุสลิมเชื้อสายมาเลย์: กรณีศึกษาที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอบางบาล จังหวัดนนทบุรี,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544).

<sup>18</sup> ปานทิพย์ มหาไตรภพ, “นามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: การวิเคราะห์ทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

<sup>19</sup> ชาติบุษย์ นีละรัตตานนท์, “ลักษณะภาษาในชื่อสกุลประทานโดยสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549).

ขณะที่ความหมายของคำที่ใช้ในนามสกุลพระราชทานและนามสกุลประทานซึ่งปรากฏต่างยุคสมัย ได้รับความนิยมนับแย้งกัน นั่นคือ นามสกุลพระราชทานใช้คำที่สะท้อนถึง “ความสุขและความรัก” เป็นอันดับหนึ่ง ส่วนความเจริญรุ่งเรือง, คุณสมบัติ และความมั่งคั่งร่ำรวยทางวัตถุลดหลั่นตามมาเป็นลำดับ แต่นามสกุลประทานซึ่งเป็นนามสกุลร่วมสมัยปัจจุบันกลับพบว่าคำที่มุ่งหมายถึง “ความเจริญรุ่งเรือง” นิยมเป็นลำดับหนึ่ง ตามมาด้วยคุณสมบัติและความมั่งคั่งร่ำรวยทางวัตถุ ส่วน “ความสุขและความรัก” ตกมาอยู่ลำดับสี่

งานทั้งหมดศึกษาด้วยกระบวนการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ด้วยเครื่องมือทางสถิติ เพื่อนำไปสู่การแปรผลผลลัพธ์ที่ได้จากการคิดคำนวณ จากการเทียบความหมายของคำตามพจนานุกรมในภาษาไทยและภาษาอื่น ๆ จนค้นพบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ของการขนานนามสกุลในแต่ละกลุ่ม ว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีระเบียบแบบแผน สามารถอธิบายอย่างเป็นระบบหรือมีโครงสร้างกำกับที่ชัดเจนในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ในงานของ ประสิทธิ์ ลีปรีชา ได้ศึกษาการเปลี่ยนนามสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ซึ่งถือประเพณีแซ่เช่นคนจีน ได้ใช้แนวการศึกษาที่ต่างออกไป ตั้งแต่การตั้งสมมติฐานว่านามสกุลเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และหน่วยของการวิเคราะห์มีได้อยู่ที่ “คำ” แต่อยู่ที่ระบบนามสกุลของคนม้ง (แซ่) กับระบบนามสกุลของคนไทย โดยมุ่งสนใจนามสกุลในฐานะผลผลิตทาง “เทคโนโลยีทางอำนาจ” ของรัฐไทย เพื่อใช้ในการสร้างชาติ ด้วยการผสมกลมกลืนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นให้กลายเป็นคนไทย ผ่านทางระบบงานทะเบียนราษฎรซึ่งต้องจดบันทึกด้วยภาษาเขียน จนชาวม้งบางคนจำเป็นต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐ ต้องเผชิญอคติของการคงชื่อและชื่อสกุลตามสำเนียงเกิด เพราะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของคนต่างด้าว ทำให้ต้องเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย แม้จะมีความพยายามหานามสกุลไทยเพื่อร่วมใช้ภายในคนแซ่เดียวกัน เพื่อป้องกันมิให้ละเมิดธรรมเนียมห้ามไม่ให้หนุ่มสาวร่วมแซ่ตระกูลแต่งงานกัน เพราะกลัวว่าคนม้งรุ่นใหม่จะไม่ให้ความสำคัญกับระบบแซ่ หันไปปฏิบัติเฉพาะระบบนามสกุลไทย แต่ความพยายามไม่เป็นผลสำเร็จซ้ำร้ายกลับก่อให้เกิดความขัดเคือง เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจในระหว่างคนถือแซ่เดียวกัน เช่นเหยียดหยามไม่ให้ร่วมนามสกุลเพราะติดยา เป็นต้น

### กลุ่มว่าด้วยกฎหมายและสิทธิสตรี

การใช้นามสกุลของคนไทยเกิดจากบทบัญญัติทางกฎหมาย แต่กลับพบว่ามีงานศึกษาค้นคว้าว่าด้วยนามสกุลในสาขานิติศาสตร์น้อยมาก และแม้ว่านามสกุลจะเป็นหนึ่งในประเด็นที่เฟมินิสต์รณรงค์ชี้ให้เห็นความไม่เป็นธรรมในการเลือกปฏิบัติต่อสตรี แต่ก็พบว่ามีงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้น้อยเช่นกัน ส่วนมากมักอธิบายว่า กฎหมายบังคับให้ภรรยาต้องใช้นามสกุลของสามีไม่เป็นไปตามอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบของสหประชาชาติ ซึ่งไทยได้เป็นภาคีสมาชิกเมื่อ 8 กันยายน พ.ศ.2528 ในข้อ 16 เกี่ยวกับความเสมอภาคในครอบครัว เช่น การใช้นามสกุล คำนำหน้านาม การได้สัญชาติตามคู่สมรส การหมั้นการหย่า ความรุนแรงในครอบครัว หรืออาจอธิบายเสริมรายละเอียดพอสังเขป เช่นว่า การบังคับให้สตรีใช้นามสกุลเดิมไปใช้นามสกุลสามี ทำให้บุตรหญิงสืบสกุลไม่ได้จึงมีสถานะต่ำต้อย จนสามีไปมีภรียน้อยเพื่ออ้างว่าอยากได้ลูกชายไว้สืบสกุล ทำให้สถานภาพผู้หญิงต่ำต้อย<sup>20</sup> ขณะเดียวกัน ยังพบงานหลายชิ้นที่อ้างถึงการไม่ปฏิบัติตามอนุสัญญาฯ ฉบับดังกล่าว แต่หาได้อ้างกรณีนามสกุลผู้หญิงเช่นกัน<sup>21</sup> นอกจากนี้ ยังพบงานเขียนในเชิงบทความหรือสรุปรายงานความคืบหน้าของการแก้ไขกฎหมาย<sup>22</sup> และยังพบอีกมากในลักษณะปลุกเร้าจิตสำนึก “พลังสตรี” ร่วมกันสู้เพื่อสิทธิเสมอภาคเท่าเทียมผู้ชาย และภายหลังคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2546 ได้ปรากฏงานศึกษาทางกฎหมายให้เห็นประปราย เช่น ภัทริดา สุคุณณี<sup>23</sup> และสิริพันธ์ พลรบและคณะ<sup>24</sup>

<sup>20</sup> วิมลศิริ ชำนาญเวช, “การจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี,” ใน วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ 16, (พฤศจิกายน 39):.1-6.

<sup>21</sup> มาลี พุกษ์พงศาวิลี, “กฎหมายและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับสถานภาพของสตรี,” วารสารกฎหมายสุโขทัยธรรมมาธิราช 4 (มิถุนายน 2535): 9-28. และ ลาวัดณ์ ถนัดศิลป์กุล, “กว่าจะได้มาซึ่งสิทธิสตรี,” วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช 13 (กันยายน-ธันวาคม): 15-31.

<sup>22</sup> จันทน์ พึ่งเถื่อน, “ร่างแก้ไข พ.ร.บ.ชื่อสกุล: สถานภาพอิสระของสตรี ยังต้องต่อสู้อยู่ดี!” จุลสารไทยคดีศึกษา 16 (กุมภาพันธ์-เมษายน 2543): 54-55.

<sup>23</sup> ภัทริดา สุคุณณี, “สิทธิการใช้ชื่อสกุลของหญิงมีสามี,” รัฐสภาสาร 52 (พฤษภาคม 2547): 75-94.

<sup>24</sup> สิริพันธ์ พลรบและคณะ, “การใช้ชื่อสกุลของหญิงที่สมรสแล้วตามกฎหมายของต่างประเทศ,” วารสารกฎหมายปกครอง 24 (2549): 100-132.

อย่างไรก็ตาม มีงานเขียนว่าด้วยประเด็นทางกฎหมายก่อนคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ นำสนใจ ได้แก่ วิมลศิริ ชำนาญเวช อุปนายกสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย<sup>25</sup> ได้นำเสนอเพื่อมุ่งให้แก่ไขกฎหมายที่บุคคล พ.ศ. 2505 ด้วยเหตุผลสองประการ (หนึ่ง) กฎหมายฉบับนี้เป็นการ “ให้สิทธิ” มิใช่ “จำกัดสิทธิ” ของผู้หญิงแต่ประการใด เป็นสิทธิตามกฎหมายเฉพาะผู้หญิงข้างเดียว ผู้ชายไม่ได้รับสิทธินี้ แม้จะสมรสกับผู้หญิงในสกุลใหญ่โตก็ให้ร่อนาร่วมใช้นามสกุลก็ไม่อาจอ้างใช้ชื่อสกุลของภริยาได้<sup>26</sup> และ (สอง) การใช้นามสกุลของคนในครอบครัว ไม่ว่าจะภรรยาหรือบุตร หาได้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยอ้างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1283/2522 ว่า ให้มารดามีสิทธิขอจดทะเบียนเปลี่ยนชื่อสกุลของบุตรมาใช้นามสกุลเดิมของมารดาได้ ทั้งที่บุตรเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขสืบสายโลหิต ยังไม่ถูกบังคับให้ใช้นามสกุลตามบิดา การตีความว่ากฎหมายบังคับให้หญิงมีสามีต้องใช้ชื่อสกุลของสามีเท่านั้น จะขอใช้ชื่อเดิมหรือชื่ออื่นไม่ได้ เป็นการจำกัดตัดสิทธิหญิงเพียงเพื่อความสะดวกของเจ้าหน้าที่ทางทะเบียน<sup>27</sup> สุดท้ายผู้เขียนจึงวอนให้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติชื่อสกุล พ.ศ.2505 ให้พิจารณาตีความในส่วนที่เกี่ยวกับหญิงมีสามี ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติชานามสกุลฉบับแรก เมื่อ พ.ศ.2456 ในมาตรา 6 “หญิงได้ทำการสมรสมีสามีแล้วให้ใช้ชื่อสกุลของสามี แลคงใช้ชื่อสกุลเดิมของตนได้” ซึ่งมีได้มีพระราชประสงค์ที่จะ “จำกัดตัดสิทธิหญิง”<sup>28</sup> ซึ่งภายหลังปรากฏเป็นเหตุผลสำคัญของคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 21/2546 ในอีกหลายสิบปีต่อมา

---

<sup>25</sup> วิมลศิริ ชำนาญเวช, “การใช้นามสกุลของหญิงมีสามี,” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ 6 (2524): 51-64.

<sup>26</sup> เรื่องเดียวกัน, น.57.

<sup>27</sup> เรื่องเดียวกัน, น.60.

<sup>28</sup> เรื่องเดียวกัน, น.62.

## กรอบคิดทฤษฎีและวิธีวิทยาในการศึกษา

### แนวคิดว่าด้วยชาติหรือชาตินิยม

คำว่า nation หรือในภาษาไทยว่า “ชาติ” ปรากฏตั้งแต่ยุคกลางในยุโรป ความหมายของ “ชาติ” ในฐานะศูนย์กลางของความจงรักภักดีในหมู่พลเมืองยังไม่เกิดขึ้น จนกระทั่งล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 18<sup>29</sup> ได้เกิดรูปแบบรัฐชนิคมใหม่ ที่มีอาณาเขตปกครองแน่นอนและประกอบไปด้วยคนเชื้อชาติเดียวกัน ทั้งยังโอนย้ายศูนย์กลางความจงรักภักดีจากศาสนาและกษัตริย์มาไว้ที่ชาติ<sup>30</sup> ลัทธิชาตินิยมจึงก่อรูปรัฐที่เรียกว่า “รัฐประชาชาติ” ขึ้นแทนรัฐศาสนาและรัฐราชวงศ์ ถือว่ารัฐประชาชาติเป็นรูปแบบรัฐที่มีความทันสมัยและได้รับความนิยมมากที่สุด<sup>31</sup> จนก่อกำเนิดลัทธิชาตินิยมซึ่งเริ่มต้นในยุโรป และได้แพร่กระจายไปทั่ว ต่อมาได้เข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20<sup>32</sup>

พบว่ามีการแยกนิยาม “ความรักชาติ” กับ “ชาตินิยม” อย่างน่าสนใจ Joseph P. Morray อธิบายว่า แม้ยังไม่เกิดลัทธิชาตินิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก็ตามที ความรู้สึกรักชาติเป็นความรู้สึกที่เกิดตามธรรมชาติ เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกตามสัญชาตญาณ<sup>33</sup> ความรักชาติจึงเป็นความรู้สึกของปัจเจกบุคคลทั่วไป แต่ชาตินิยมเป็นความรู้สึกที่ได้รับการปลูกฝังสั่งสอนให้เกิดขึ้น ผู้ที่มีความรู้สึกชาตินิยมต้องมีความรักชาติควบคู่กันไปด้วย แต่ผู้ที่รักชาติไม่จำเป็นต้องรู้สึกชาตินิยมเสมอไป<sup>34</sup>

<sup>29</sup> ม.ล.จุลลา งามจรด, “กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), น.5.

<sup>30</sup> เรื่องเดียวกัน, น.13.

<sup>31</sup> ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, จากสยามเป็นไทย นามนั้นสำคัญไฉน?, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2548), น.47.

<sup>32</sup> ม.ล.จุลลา งามจรด, “กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย,” น.6-7.

<sup>33</sup> เรื่องเดียวกัน, น.13.

<sup>34</sup> เรื่องเดียวกัน, น.13-14.

ในกาลต่อมา Benedict Anderson ได้เสนอแนวคิดว่าด้วยชาติที่ทรงอิทธิพลในวงวิชาการระดับสากลว่า “ชาติ” หรือ “ชาตินิยม” นั้นเพิ่งกำเนิดในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จัดว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม (cultural artifact) ชนิดหนึ่ง ไม่ต่างจาก “ความเป็นชาติ” (nationness) หรือ “สัญชาติ” (nationality) ดังนั้น “รัฐชาติ” (nation-state) จึงเป็นชุมชนทางการเมืองในจินตนาการ เป็นพื้นที่ของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาคและภราดรภาพ ภายในเส้นแบ่งพรมแดนของชาติตนเอง แยกขาดจากดินแดนชาติอื่น ทั้งที่คนร่วมชาติอาจอยู่ร่วมกันอย่างถูกเอารัดเอาเปรียบ<sup>35</sup>

นอกจากความหมายเชิงการเมืองแล้ว ยังสมควรพิจารณาความหมายของคำศัพท์คำนี้ด้วย เพราะคำว่า ชาติ ในภาษาไทยนั้น มีความหมายใกล้เคียงกับ nation มาก ตามรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตว่า ชา-ติ หมายถึง การเกิดตามวัฏฏสงสารทางพุทธศาสนา อีกทั้งยังหมายถึง “วรรณะ” “กำเนิด” รวมทั้ง “ตระกูล” ด้วย ตามความหมายเหล่านี้ ทำให้คำว่า ชาติ สื่อแสดงให้เห็นลักษณะของครอบครัวขยาย ที่สามารถอธิบายทุกความหมายอย่างเชื่อมโยงกันได้บนรากฐานของความผูกพันทางสายเลือด (blood-tie) และที่สำคัญคือการมีบรรพชนร่วมกัน และคำนี้ยังใช้ผสมร่วมกับคำอื่นได้ เช่น มนุษย์ชาติ หมายถึง เผ่าพันธุ์ของมนุษย์ ชาติมนุษย์ หมายถึง เกิดเป็นคน (ไม่ได้เกิดเป็นสัตว์) และ ชาติชาย หมายถึง เกิดเป็นผู้ชาย<sup>36</sup>

หากใช้ประกอบคำว่า ตระกูล เป็น ชาติตระกูล จะยิ่งแสดงให้เห็นความซับซ้อนในความหมายของคำ ๆ นี้ เพราะชาติตระกูล มิได้สื่อความเพียงแค่การมีต้นตระกูลร่วมกัน แต่ยังสามารถนำไปสู่ภาพโดยรวมของทั้งสังคมว่า ในแต่ละภาคส่วนย่อยยังมีบุคคลที่ร่วมอยู่ในสถานะทางสังคมชนิดเดียวกัน ในสมัยโบราณ ตระกูล มีความหมายในตัวเองว่า เผ่าพันธุ์ ด้วย ซึ่งใกล้เคียงกับแซ่ ของคนจีนอย่างยิ่ง ที่สำคัญก็คือ ยังใช้บอกวรรณะได้อีกด้วย เช่นว่า ตระกูลกษัตริย์ หรือ ตระกูลพราหมณ์ เป็นต้น<sup>37</sup>

<sup>35</sup> จีรพร วิทยศักดิ์พันธุ์, “นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” ใน จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่, บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540), น.231-232.

<sup>36</sup> Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam,” p.253.

<sup>37</sup> Ibid., p.253.

ชาติ จึงเป็นระบบการจัดจำแนกและจัดระเบียบอย่างกว้าง ๆ ที่แสดงนัยยะว่าด้วยความลำดับสูงต่ำและระดับคุณธรรม ที่สามารถชี้ชัดได้ด้วยเพศ (สมณะ ชาย หรือหญิง) รูปร่าง (สัตว์ มนุษย์ หรือเทวดา) และ สถานะชนชั้น (ทาส สามัญชน ชุนนาง หรือราชวงศ์)<sup>38</sup>

ใน “เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่” พระมงกุฎเกล้าฯ เขียนคำว่า “ชาติ” พร้อมวงเล็บต่อหลังอธิบายว่า “(เนชั่น)”<sup>39</sup> แสดงว่าทรงจงใจใช้คำว่า ชาติ แทนคำว่า nation ทำให้เราต้องศึกษาความหมายของคำนี้ ตามนัยยะที่แตกต่างหลากหลายด้วยกัน เนื่องจากที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์ที่สนใจเหตุการณ์ในช่วงเวลานี้ มักตีความ ชาติ อย่างตรงไปตรงมาเพียงว่าเป็น ชื่อชาติ เท่านั้น โดยอิงกับประเด็นที่เกี่ยวกับชาวจีนหรือจีนสยามในสยามขณะนั้น ละเลยความหมายแฝงที่เกี่ยวกับครอบครัวไป ทั้งที่ครอบครัวได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนมาเป็นลำดับ ในการก่อรูปความหมายว่าด้วย ชาติ ในฐานะ ประเทศชาติ<sup>40</sup>

#### แนวคิดว่าด้วยความเป็นชาย

การเกิดขึ้นของลัทธิจักรวรรดินิยมอันเป็นผลสืบเนื่องจากการกำเนิดระบอบทุนนิยมและรัฐประชาชาติในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ เป็นรากฐานและแรงผลักดันสำคัญในการก่อรูป “ความเป็นชาย” แบบฉบับความเป็นชายคลาสสิกที่ผลิตขึ้นบ่อยครั้งในวัฒนธรรมมหาชนก็คือ “ผู้ชายกลางสนามรบ” (men of the frontier) แต่เราไม่มีทางเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชายกับการใช้ความรุนแรงในระดับบุคคลได้เลย หากปราศจากการทำความเข้าใจในระดับสังคมโลก

<sup>38</sup> Ibid., pp.253-254.

<sup>39</sup> พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท.ไปล์ ไฉหะศิริ, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2509), น.20.

<sup>40</sup> Tamara Lynn Loos, “Gender Adjudicated: Translating Modern Legal Subjects in Siam,” p.254.

R. W. Connell<sup>41</sup> ได้ทบทวนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์สากล เพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นชายถูกสร้างขึ้นภายใต้ระเบียบแบบแผนของเพศสถานะในยุคสมัยใหม่ ระหว่างปี ค.ศ.1450 ถึง 1650 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจทุนนิยมและระเบียบทางเพศสถานะใหม่ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกัน โดยสามารถแบ่งจุดเริ่มต้นของพัฒนาการของ “ความเป็นชาย” ได้สี่สายทาง

หนึ่ง) ความเข้าใจต่อเพศวิถีและความเป็นมนุษย์ที่เริ่มถอยห่างจากโลกทางศาสนา ก้าวสู่โลกแห่งชีวิตประจำวันตามทัศนะเรเนสซองส์มากยิ่งขึ้น พร้อมกับปรากฏการณ์ปฏิรูปศาสนาของพวกโปรเตสแตนต์ การมุ่งเข้าหาชีวิตในบ้านเรือนหรือครอบครัวแสดงให้เห็นชัดผ่านตัว มาติน ลูเธอร์ ในฐานะ “พระที่มีเมียได้” ขณะเดียวกัน ชีวิตที่ถอยห่างจากพระเจ้าเริ่มนำสู่ความเป็นปัจเจกบุคคล เริ่มเกิดทัศนคติต่อชีวิตมนุษย์ที่สามารถกำหนดบงการตัวเองได้ ผ่านความคิดที่มีเหตุผล ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นนิยามหลักของความเป็นชาย

สอง) รัฐจักรวรรดิไม่ว่า โปรตุเกส สเปน เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส หรืออังกฤษ ซึ่งปรารถนาครอบครองประเทศราชโพ้นทะเล ได้เริ่มต้นลงทุนเพื่อการยึดครองด้วยทรัพยากรทางเพศสถานะทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการทหารหรือการค้าทางทะเล เมื่อผู้หญิงเดินทางไปพำนักในดินแดนได้อาณานิคม มักอยู่ในสถานะภรรยาหรือคนรับใช้ ภายในบ้านที่ถูกควบคุมโดยเพศชาย อีกทั้งตัวรัฐจักรวรรดิเหล่านี้เอง ยังได้วางกฎการปกครองว่าต้องมีคณะหรือผู้ปกครองที่เป็นผู้ชาย ทำให้องค์ภาพของรัฐถูกสร้างจำลองจากระบบร่างกายผู้ชาย

สาม) การเติบโตของเมืองที่เป็นศูนย์กลางของระบอบทุนนิยมการพาณิชย์ เช่น ลอนดอนหรืออัมสเตอร์ดัม ได้ก่อเกิดวิถีชีวิตประจำวันแบบใหม่ ๆ ซึ่งมีระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์เคร่งครัดไปกว่าในชนบทหรือตามพรมแดน เราเริ่มเห็นการจัดระเบียบทางเพศสถานะอย่างชัดในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 เงื่อนไขชีวิตปัจเจกผสมผสานกับการปฏิบัติอุตสาหกรรม มาพร้อมกับการเริ่มสะสมความมั่งคั่ง วางอยู่บนหลักเหตุผลที่พึงคาดค่านานได้ แนวคิดนี้แพร่กระจายจนกลายเป็นวัฒนธรรมคนเมือง ซึ่ง Max Weber ขนานนามว่า “จริยธรรมโปรเตสแตนต์” (เห็นความสำคัญของชีวิตโลกปัจจุบันและการทำงานหนักเพื่อสะสม-ผู้ศึกษา) เพราะฉะนั้น ผู้ชายก็คือปัจจัยการผลิต

---

<sup>41</sup> R. W. Connell, “The History of Masculinity” In The Masculinity Studies Reader, edited by. Rachel Adams and David Savran (Massachusetts: Blackwell, 2002), pp.245-261.

สี่) ในยุโรปได้เกิดรัฐสมัยใหม่ที่รวมศูนย์อำนาจขึ้นแทนรัฐสมัยเก่าที่เป็นรัฐศาสนาและรัฐราชวงศ์ ในยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้เอง ช่วยเสริมสร้างให้อำนาจของผู้ชายกลายเป็นสถาบันอันเข้มแข็งกว่าก่อน ทำให้ทหารอาชีพซึ่งมีส่วนสำคัญในสงครามศาสนาและราชวงศ์กลายเป็นหัวใจของรัฐสมัยใหม่ จนทำให้ความเป็นชายผูกติดกับชาตินิยมในที่สุด

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้เอง ถือเป็นจุดเริ่มต้นของความเป็นชายตามความหมายของยุคสมัยใหม่ ว่าเป็นลักษณะเฉพาะทางเพศสถานะ ถูกให้นิยามว่าตรงข้ามกับความเป็นหญิง และสถาปนาขึ้นโดยรัฐและระบบเศรษฐกิจให้อำนาจเชิงสถาบัน จนอาจเรียกได้ว่า “ความเป็นชายแบบผู้มีอำนาจเหนือ” (hegemonic type of masculinity) ซึ่งสามารถนิยามผ่านความแตกต่างกับผู้ด้อยและชายขอบแห่งอำนาจ ตัวแบบความเป็นชายชนิดนี้ ปรากฏในชนชั้นเจ้าของที่ดินหรือพวกคนชั้นสูง ความเป็นชายชนชั้นสูงสัมพันธ์กับเศรษฐกิจทุนนิยมที่เกี่ยวโยงจากที่ดินของตัวเอง แต่กลับไม่สนใจวิธีคิดคำนวณด้วยหลักเหตุผลอันเป็นพฤติกรรมของพวกเขาพอคำสักเท่าไรนัก ที่สำคัญคือ สถานะปัจเจกบุคคลมิได้ยืนยันถึงสิทธิความเป็นเจ้าของที่ดิน แต่ขึ้นกับระบบเครือญาติ เพราะว่าการสืบสายตระกูลถือเป็นหน่วยทางสังคมเช่นเดียวกับปัจเจกบุคคล

ความเป็นชายชนชั้นสูงถือเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ คนกลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของเจ้าหน้าที่ปกครองและนักการทหาร การทำวอลตาบเป็นความรุนแรงระดับสถาบัน อ้างว่าเป็นจริยธรรมว่าด้วยเกียรติศักดิ์ศรีแห่งวงศ์ตระกูล ความมุ่งมั่นที่จะเผชิญหน้าศัตรูแบบตัวต่อตัวถือเป็นเครื่องทดสอบความเป็นชายชนชั้นสูง ความเป็นชายแบบนี้ยังต้องการการแสดงอำนาจเหนือผู้หญิงในครอบครัวอีกด้วย ขณะที่เพศหญิงจำเป็นต้องกะตือรือร้นที่จะสานและสืบความสัมพันธ์กับชายชนชั้นสูงด้วยความรัก

ประเด็นว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชายและชาตินิยมนั้น Joane Nagel<sup>42</sup> ได้อธิบายภายใต้บริบทสังคมอเมริกันว่า แม้ลักษณะเพศชายจะเป็นหนึ่งเดียวกับรัฐสมัยใหม่ก็ตาม แต่ก็หาได้กีดกันผู้หญิงให้ออกไปจากรัฐโดยสิ้นเชิง เพียงแต่บทบาทของผู้หญิงนั้นได้ถูกจับวางไว้แล้ว ด้วยอำนาจของผู้ชาย เพื่อผู้ชาย และเฉพาะผู้ชายเท่านั้น เนื่องจากชาตินิยมปรารถนาเฉพาะผู้ชายเข้มแข็งที่กล้าออกทำศึกสงคราม ไม่ยอมรับความอ่อนแอซึ่งลาดตาขาว ซึ่งเป็นระบบคุณค่าที่รับรองด้วยระบอบการทหาร ส่วนผู้หญิงถูกสร้างให้แสดงบทบาทเชิงสัญลักษณ์อันสูงส่งประจำชาติ เช่น “แม่พระของชาติ” ลัทธิชาตินิยมจึงมุ่งเชิดชูความบริสุทธิ์ของเพศหญิง และ

<sup>42</sup> Joane Nagel, “Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations,” In *Ethnic and Racial Studies*, 21 (March 1998): pp.242-269.

มอบหมายให้เป็นผู้ผดุงศักดิ์ศรีและเกียรติยศของครอบครัวและของชาติ ขณะเดียวกัน ความอับยศอดสูของพวกเขาจึงเป็นความอับยศอดสูของครอบครัว ของชาติ และของผู้ชายด้วย

จากกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยชาติ/ชาตินิยมและความเป็นชาย ผู้ศึกษาพบลักษณะร่วมประการหนึ่ง นั่นคือ ทั้งสองแนวคิดมีใช้สิ่งที่ดีวางอยู่อย่างมีแก่นแท้ (essence) แต่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม (cultural artifact) ที่ถูกผลิตคิดค้นตามยุคสมัยต่าง ๆ และเราสามารถสืบค้นย้อนกลับไปยังยุคสมัยนั้น ๆ เพื่อพิจารณากรอบความรู้ความจริงที่เป็นไปตามสำนึกของช่วงเวลา เพื่อหาความเชื่อมโยงระหว่างประดิษฐ์กรรมกับยุคสมัยที่ถูกผลิตขึ้น ผ่านระบบนามสกุลซึ่งเป็นนโยบายของรัฐที่บังคับต่อพลเมืองทุกคน

#### ขอบเขตการวิจัย/วิธีการศึกษา

การศึกษา “การขนานนามสกุล: กลไกของรัฐในการสร้างสำนึกชาตินิยมและอัตลักษณ์ความเป็นชาย” กำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะการศึกษาเอกสาร (document research) และจำกัดเฉพาะช่วงสมัย รัชกาลที่ 6 ระหว่าง พ.ศ. 2453 ถึง 2468 (และอาจรวมถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ 7) และรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2481 ถึง 2487 โดยใช้เอกสารที่หลากหลาย ทั้งเอกสารชั้นต้น บทความ ฎหมาย รวมถึงเอกสารชั้นรองที่สรุปเนื้อหาทำความเข้าใจ อธิบาย เหตุและผลของกิจกรรมในยุคสมัยที่ศึกษา

#### ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

เข้าใจนามสกุลในฐานะเครื่องมือทางอำนาจของรัฐ ที่ใช้จัดการกับปัจเจกบุคคลและครอบครัวเครือญาติ พร้อมกับกระบวนการปลูกฝังแนวคิดที่ว่าด้วยชาตินิยมและอัตลักษณ์ความเป็นชาย